

DRUMUL „PRIVATIZĂRII” ÎN MUZEE. DE LA ARNHEM LA ARAD SAU DE LA MODELUL OLANDEZ LA REALITATEA ROMÂNEASCĂ

VIRGIL ȘTEFAN NIȚULESCU

„De-a lungul întregii Europe crește presiunea asupra instituțiilor culturale, de a găsi căi pentru a oferi servicii comunităților lor, depinzând din ce în ce mai puțin de finanțarea publică”. Christopher Zeuner scria aceste rânduri în mai 1993, când era președinte al Asociației Europene a Muzeelor în Aer Liber (AEOAM), constatarea fiind, însă, mai veche. Semnalele primite de la muzeele care fac parte din numita asociație (afiliată la ICOM) au condus la această concluzie și, așa, s-a născut, din toamna lui 1992, ideea organizării unei întâlniri a membrilor AEOAM, cu tema „Privatizare și comercializare: șansă sau amenințare?”. Întâlnirea a avut loc în Olanda, la Arnhem, unde este sediul Muzeului Olandez în Aer Liber. Locul nu a fost ales, cătuși de puțin, întâmplător.

În deceniile 7 și 8 politica guvernelor olandeze a urmărit, în general, o linie social-democrată. S-au cheltuit sume enorme pentru cultură și protecție socială. Recesiunea resimțită la începutul deceniului 9 a determinat guvernul condus de Ruud Lubbers (prim-ministru, din noiembrie 1982) să procedeze la reduceri bugetare, la aceste capitole. Mai mult decât atât, noul guvern Lubbers (din noiembrie 1989) a anuțat o nouă reducere a finanțării culturii, justificată de o declarată incapacitate a guvernului de a judeca actul cultural, pornindu-se de la observația că funcționarii Ministerului Bunăstării, Sănătății și Afacerilor Culturale, mai exact, ai Direcției Generale pentru Afaceri Culturale, fiind, în mod necesar, în primul rând, administratori ai culturii și doar în al doilea rând, și facultativ, și creatori de cultură, nu au aceeași capacitate de a judeca valoarea actului cultural, pe care o au oamenii de cultură implicați, direct, în creație. Se cuvine spus că, față de situația din Româ-

nia, există o deosebire fundamentală: proporțional cu numărul total al oamenilor de cultură, mult mai puțini olandezi sunt și salariați ai instituțiilor de stat. În orice caz, în ultimii douăzeci de ani, în Olanda, a înflorit o întreagă rețea de organe consultative și grupuri de interese, ale căror opinii sunt ascultate de politicieni și de administrație.

O importantă schimbare, pregătită încă din 1985, când a fost teoretizată descentralizarea muzeelor, a constituit-o bugetul pe 1990 al Direcției Generale pentru Afaceri Culturale, care a primit 1,1% din bugetul guvernamental pentru acel an, o reducere drastică față de anul precedent. În 1991, el a scăzut chiar la 1%. Acest procent a fost alocat, constant, și în bugetele guvernamentale din 1992 și 1993, chiar dacă, nominal, suma a crescut. De asemenea, structura internă a bugetului cultural a rămas, procentual, neschimbată. Astfel, 60% din bugetul guvernamental alocat culturii, în 1991—1993, a revenit radiodifuziunii și televiziunii, iar 11,5% patrimoniul cultural. De menționat că din această sumă nu se finanțează și lucrările de restaurare propriu-zisă, pentru care există un Fond Național de Restaurare — capitol bugetar separat. În 1991, bugetul guvernamental pentru cultură a fost de 1943,6 milioane guldeni, din care 1143,6 milioane au revenit radiodifuziunii și televiziunii, iar 800 de milioane, celorlalte domenii (management, politică culturală, afaceri internaționale, patrimoniul cultural, instituții de spectacol, arte frumoase, arhitectură și design, film, arta amatorilor, literatură, bibliotecă)¹. În schimb, în 1991, cele 11 provincii au alocat pentru domeniile care primiseră de la Guvern 800 de milioane, încă 90 de milioane, iar comunitățile locale, încă 750 de milioane guldeni. Totalul de 1640 milioane gul-

deni care au intrat în bugetele instituțiilor culturale subvenționate, din domeniile amintite, au constituit cca 85—90% din totalul cheltuielilor acestor instituții. În 1993, procentul „cultură” a însemnat 2 174 milioane guldeni, din care 11,5% (250, 7 milioane) au revenit Direcției Patrimoniului Cultural². Pentru a înțelege mai clar dimensiunile acestui buget, vom consemna că fondurile alocate patrimoniului înseamnă totuși, pentru anul 1993, 128,6 milioane dolari SUA.

În ceea ce privește patrimoniul cultural, guvernul nu se interesează cum sunt distribuiți banii la nivel provincial sau local. El alege, dintre instituțiile publice care administrează patrimoniul cultural, pe acelea care se dovedesc a fi cele mai valoroase din punct de vedere al performanței culturale și al reprezentativității naționale. Numai acestea sunt finanțate direct de minister, iar celelalte sunt lăsate în seama comunităților. Decizia de a acorda subsidiile unor anumite instituții este luată în urma recomandărilor primite de la Consiliul Patrimoniului Cultural (există și un Consiliu al Artelor, un Consiliu pentru Media și un Consiliu Consultativ pentru Biblioteci) și trebuie să țină seama de limitele financiare impuse, de la început.

În 1990, considerând suma de 219,9 milioane guldeni — bugetul care a revenit, în acel an, Direcției pentru Patrimoniul Cultural — drept 100%, 73% din fonduri au fost folosite pentru conservarea monumentelor și a clădirilor istorice, 20,6% au fost rezervate muzeelor, 3,7% arhivelor, 1,7% cercetărilor arheologice, iar 1% a fost folosit pentru investiții necesare altor instituții cu atribuții în domeniul ocrotirii patrimoniului cultural³. Așadar, muzeelor finanțate de guvern le-au revenit, în 1990, 45,3 milioane guldeni (ceea ce înseamnă, totuși, peste 23 milioane de dolari SUA). Cu numai doi ani înainte, însă, în 1988, guvernul cheltuisese 100,6 milioane guldeni pentru finanțarea muzeelor, iar totalul sumelor acordate de guvern, provincii și comunități locale, în 1988, era cu 8,5 milioane guldeni mai mic decât în 1987 (266,8 față de 277, 3 milioane⁴).

Aceste reduceri de fonduri, practicate la nivel central, au fost justificate de un document adoptat de Camera inferioară a Parlamentului olandez, în mai 1991, cu privire la politica guvernamentală în domeniul muzeelor: „Optând pentru calitate”. Documentul stabilește că Direcția Patrimoniului Cultural este direct responsabilă de finanțarea a 17 muzeee „naționale” și a patru servicii auxiliare „naționale” (Centrul Național de Documentare în Istoria Artei, Laboratorul Central pentru Cercetare în Conservare, Oficiul Olandez pentru Arte Frumoase și Asociația Muzeelor Olandeze) și de buna administrare a întregii rețele muzeale din țară (Olanda are cca 850 muzeee, ceea ce înseamnă că se înregistrează o densitate medie de un muzeu / 48 kmp — una dintre cele mai mari din lume — și că un muzeu revine la cca 17 800 locuitori), controlând modul în care colecțiile muzeale sunt puse în valoare, în toate muzeele Olandei. Pentru restul muzeelor, fondurile, însă, provin de la provincii și de la comunitățile locale — în cazul instituțiilor publice — și, bineînțeles, din surse exclusiv private, la muzeele care aparțin unor fundații, asociații, companii comerciale sau persoane fizice.

În 1991, ca urmare a unui studiu început în 1988, a fost lansat și Planul Delta pentru protejarea patrimoniului cultural, prin care, cu acordul Parlamentului, s-au adus fonduri suplimentare în muzeee (400 milioane guldeni pentru anii 1991—1995, ceea ce înseamnă că la cele cca 51 milioane alocate de minister muzeelor „naționale”, în 1993, alte cca 40 milioane au fost alocate aceluiași muzeee, iar restul de cca 40 milioane, anual, celorlalte muzeee, din întreaga țară), special destinate inventarierii complete a obiectelor și conservării lor (trebuie spus că situația era dramatică, în aceste privințe, până în 1991, chiar și în muzeee de mare prestigiu)⁵.

Dar marea schimbare, produsă în 1990, a constituit-o inițiativa acordării — celor 17 muzeee „naționale” — a unui statut de autonomie, prin care ele vor deveni fundații non-profit sau societăți cu

răspundere limitată, în vreme ce statul va finanța, în continuare, activitățile muzeelor și va rămâne, desigur, proprietarul colecțiilor.

Inițial în 1989, când a fost lansat proiectul, ministeriabilii olandezi numiseră acest proiect „privatizare”, traducând englezescul *privatisation*, fenomen prin care Muzeul Victoria și Albert a fost „privatizat”. În timpul proiectării acțiunii chiar, a devenit evident că un termen mai potrivit ar fi fost „independentizare”⁶. Prin acest proiect, statul dă în custodie permanentă colecțiile nou apărutelor fundații sau societăți cu răspundere limitată, iar clădirile sunt concesionate acestora. Salariații muzeelor în cauză își pierd calitatea de funcționari publici și încheie contracte cu consiliul de patronaj al instituției, în condiții de piață. Consiliul de patronaj al muzeului, care este numit de minister (dintre oamenii interesați de activitatea muzeului și de acțiuni de mecenat), conduce fundația sau societatea cu răspundere limitată și numește directorul instituției. Muzeul primește bugetul anual (în baza unui plan cvadrienal) de la minister, dar nu are nici o indicație și nici o restricție cu privire la felul în care îl poate folosi — cu condiția ca nivelul salariilor și al bugetelor alocate să nu fie reduse, față de nivelul anului 1991.

Sistemul oferă mai multe posibilități de acțiune instituțiilor muzeale, o mai mare libertate financiară (și pentru faptul că banii pot fi păstrați de pe un an pe altul, în timp ce în vechiul sistem sumele necheltuite până la sfârșitul anului, reveneau la buget), în schimb implică o răspundere mult augmentată, pretinde spirit de inițiativă, presupune, în general, mai multă muncă și aduce o oarecare stare de incertitudine sau chiar teamă printre salariați.

Am făcut această lungă digresiune pentru a se putea înțelege mai bine care este contextul economic în care a apărut conceptul „privatizării” muzeelor olandeze și ce înseamnă, de fapt, „privatizarea” (sau, mai corect exprimat, „independentizarea” sau „autonomizarea”). În bună măsură, „privatizarea” de tip olandez, aducând muzeele în zona economiei

de piață, le schimbă statutul de instituții non-profit (statut pretins de chiar definiția dată muzeelor de ICOM), transformându-le în organisme care, totuși, nu au ca scop profitul, dar încearcă să fie rentabile. „Privatizarea” a fost o soluție determinată, pe de o parte, de reducerea bugetului guvernamental, iar, pe de altă parte, de chiar dezvoltarea muzeului contemporan, care a încetat a mai fi un simplu depozitar al valorilor culturale, materiale, devenind un receptacul pentru creația culturală curentă, un loc pentru dezbateri, o instituție cu rol important în spiritualizarea vieții cotidiene. Prin „privatizare”, muzeele au primit libertatea de a se descurca singure, asigurându-li-se, totuși, un fond apreciabil, de la bugetul de stat. Au devenit, așadar, instituții private de interes public, sprijinite de stat.

Întâlnirea de la Arnhem, din 14—15 ianuarie 1993, a dovedit că și muzee din Germania, Marea Britanie, Elveția, Suedia și Austria, confruntate cu probleme similare, au recurs la soluții mai mult sau mai puțin asemănătoare⁷. Guvernele sprijină un număr foarte redus de muzee (de exemplu, guvernul britanic a acordat 90% din subvenția rezervată muzeelor — 208,8 milioane, din totalul de 232 milioane lire sterline — celor 19 muzee „naționale”, alte peste 800 muzee primind un total de 128 milioane lire de la comitate sau regiuni), încurajând competiția și libera inițiativă. Întâlnirea, la care au participat și reprezentanți ai muzeelor românești — Ioan Godea, din partea Muzeului Satului, și Corneliu Bucur, din partea Muzeului Civilizației Populare Tradiționale „Astra” — s-a încheiat cu redactarea unei foarte scurte (11 fraze, în trei articole) „Declarații de la Arnhem, 1993, cu privire la „privatizarea” muzeelor în aer liber”. Iată câteva dintre prevederile acesteia:

— În afara muzeelor care continuă să fie conduse de agenții guvernamentale (naționale, regionale și locale) și de alte organizații, există o tendință spre „privatizare” (în sensul de a deveni organizații autonome) a muzeelor în aer liber.

- „Privatizarea” (in sensul de mai sus) poate aduce muzeelor noi posibilități.
- Este esențial ca fiecare muzeu să aibă un statut, în acord cu definiția ICOM dată muzeului și cu Codul său de Etică.
- De aceea, fiecare membru al Asociației trebuie să adopte, în termen de doi ani, definiția ICOM dată muzeului și Codul său de Etică.
- Profiturile realizate de muzeu oferă posibilități pentru îmbunătățirea situației muzeului și atingerea scopurilor sale.
- Profiturile trebuie să fie folosite în beneficiul absolut al muzeului. Declarația a fost aprobată cu unanimitate de voturi, de adunarea generală a AEOAM care s-a desfășurat la Sighetu Marmatiei, la 5 septembrie 1993.

La 12—13 noiembrie 1993, la Arad, s-a desfășurat dezbateră „Aspecte ale privatizării în muzeu”. Prilejuită de sesiunea jubiliară (centenarul) a Muzeului Județean Arad, dezbateră s-a dorit a fi un prilej pentru schimbul de idei între muzee. Deși fuseseră invitați foarte mulți directori de muzee din țară, împreună cu contabilii șefi ai instituțiilor, participarea a fost sub așteptări. S-a dovedit, după primele discuții cu cei care au onorat invitația, că, de fapt, nici titlul dezbaterii nu era potrivit, pentru că nimeni nu a avut în vedere privatizarea — în înțelesul corect, din limba română, al cuvântului („treccrea unei proprietăți de la stat la o persoană privată”) — sau „privatizarea” — în sensul „autonomizării” din Declarația de la Arnhem — ci, poate, doar ceea ce britanicii numesc „comercializarea muzeelor”, referindu-se la activitatea comercială realizată în beneficiul financiar al muzeului sau, altfel spus, rentabilizare și optimizare.

Începând din 1985, muzeele românești (ca și până acum, voi avea în vedere toate tipurile de muzee, nu numai cele în aer liber) au fost confruntate cu probleme economice foarte dificile. „Auto-finanțarea” a determinat muzeele să caute soluții pentru a deveni producătoare de bani. Relaxarea, survenită în 1990, a fost de scurtă durată, pentru că

bugetele din anii 1992—1993 au fost mai restrictive, au fost aprobate târziu, în primăvară, de Parlament și au fost grevate de o inflație galopantă, mai ales, cel din 1993. Ministerul Culturii a încercat să atenuze șocul produs de diminuarea reală a resurselor financiare alocate muzeelor, prin câteva soluții de ordin strategic, una dintre ele fiind scoaterea unor muzee de sub administrația autorităților județene și trecerea lor în subordinea directă a ministerului. Dacă în 1990, doar 8 muzee depindeau direct de minister, numărul acestora a crescut, progresiv, la 9, 10 și 11, iar prin Hotărârea Guvernului nr. 811/28 decembrie 1992, privitoare la organizarea și funcționarea Ministerului Culturii — care nu a fost pusă complet în aplicare nici până astăzi — a ajuns la 17. Soluția este văzută de mai mulți directori de muzee ca o posibilitate de a ieși de sub tutela administrației locale, adeseori, insensibilă la nevoile instituțiilor culturale. Pe de altă parte, ea are efect și în încercarea de a „demarginaliza” muzeografia românească și de a da o greutate specifică mai mare patrimoniului cultural. Avantajele propriu-zis financiare sunt minime, însă, în afară de faptul că se asigură o mai echitabilă împărțire a fondurilor existente la dispoziția Guvernului, se creează o mai mare disponibilitate de a fi susținute acțiuni diverse, în teritoriu, fără să se rupă legătura cu administrația locală (cel puțin, în majoritatea cazurilor). Și aceasta, pentru că fie ele muzee „naționale” (subordonate direct ministerului), fie județene sau locale, statutul lor legal rămâne același: instituții publice ale căror cheltuieli de funcționare și investiții sunt parțial suportate de la buget, parțial, din venituri proprii. Ceea ce le lipsește muzeelor românești este puțința de a cheltui banii pe care îi câștigă în plus, față de veniturile planificate. De aici, și lipsa motivației unor câștiguri suplimentare și, deci, a unei activități susținute. După cum am văzut, problema era aceeași și în Olanda. Cum, însă, reducerile subsidiilor guvernamentale sunt inevitabile, într-o epocă în care austeritatea pare să fie deviza orică-

rui guvern serios, muzeele rămân și fără posibilitatea de a dobândi fonduri din alte surse, pentru a rezista. Sponsorizările rămân, mai degrabă, o himeră. În lipsa unei legi avantajoase pentru potențialii sponsori, iar donațiile, practic, nu există. Dacă la toate acestea, adăugăm deruta care încă domnește printre mulți dintre directorii și contabilii muzeelor românești, în fața puzderiei de noi reglementări administrative-economice, venite de la toate nivelurile — de la Parlament, până la consiliul local și de la Guvern, până la inspectoratul pentru cultură —, vom înțelege că și muzeele românești se află în fața unei alternative: aceea de a alege, de pe acum, între o cale de dezvoltare ascendentă și concurențială și o cale care nu poate duce decât la o comodă dar, până la urmă, păgubitoare, stagnare.

Presupunând (sperând) că vom alege prima cale, ar trebui, cred, acționat din două direcții: pregătirea managerilor și pregătirea cadrului juridico-economic. Există, astăzi, în muzeele românești, un grup de buni manageri. Activitatea lor se face simțită în Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „Astra”, Muzeul Național Cotroceni, Muzeul Satului, Muzeul Țăranului Român, Muzeul Literaturii Române Iași, Muzeul Județean Vâlcea și altele câteva. Acești oameni sunt situați în jurul vârstei de 45—55 de ani. Ei n-au apărut ca o generație spontană; s-au format, după cel puțin 20 de ani de activitate de muzeu sau în jurul muzeului, începându-și cariera în epoca de liberalizare din anii 1964—1971, ceea ce le-a marcat, fără îndoială, personalitățile, benefic. Talentul și pregătirea de care au avut parte acești oameni, specialiști cu multiple calități, i-au ajutat să se descurce în tânăra junglă capitalistă din România. Aceasta, însă, nu este o garanție că va apărea și un al doilea val de buni manageri, care, în condiții mult schimbate, față de cele de astăzi, în primii ani ai mileniului trei, să fie gata să conducă muzeele țării. Este necesară o școală superioară de management în muzeologie, care să ofere

viitorilor conducători de muzee acele instrumente de gândire și acțiune menite să-i facă să promoveze actul cultural, în concordanță cu cel economic. Pe de altă parte, este de datoriat noastră să pregătim cadrul juridic favorabil viitoarelor schimbări. Va trebui să acceptăm faptul că, în următorii câțiva ani, reforma economică va pretinde noi sacrificii. Statul va trebui să suporte șocul restructurărilor din economie, al concesiunilor care vor urma, al inflației, probabil, prin reducerea sau suprimarea subvențiilor care asigură existența instituțiilor publice, inclusiv cele culturale. Administrația locală va fi la fel de săracă, asemenea celei centrale. Este greu de crezut că vom putea modifica legile finanțelor publice, obținând, pentru muzee, posibilitatea de a folosi subvenția după bunul lor plac și de a-și putea transfera toate economiile de pe un an pe altul. Mai degrabă, vom fi nevoiți să schimbăm statutul muzeelor. Soluțiile cele mai bune trebuie, însă, analizate de pe acum, când beneficiem și de experiența colegilor din alte țări și avem suficiente studii de caz. Fără îndoială, vom avea de ales între mai multe posibilități, unele dintre ele fiind specifice României. Un lucru mi se pare, însă, clar: nu vom putea evita coparticiparea societății civile la gestionarea directă a patrimoniului cultural adăpostit în muzee. Mai devreme sau mai târziu, statul va fi nevoit să autonomizeze *structura instituțională* muzeală, pentru a salva muzeul.

NOTE

¹ Jan Riezenkamp, *Culture and cultural policies in the Netherlands*, in ***, *Informations on Dutch cultural policy*, Rotterdam, 1991.

² Ministry of Welfare, Health and Cultural Affairs, 1993, *Statistical Data*.

³ Vladimir Bina, *Outline of culture and cultural policy*, in ***, *Informations on Dutch cultural policy*.

⁴ Ministry of Welfare, Health and Cultural Affairs, *Fact Sheet. C-5-E 1990*.

⁵ Edwin van Huis, *The Delta Plan for the preservation of the cultural heritage*.

⁶ Willem Bloemberg, *The struggle for independence of the Dutch National Museums*, 1992.

⁷ Adriaan A. M. de Jong, ed. *Privatisation and commercialisation of open air museums: opportunity or threat*, 1993.